

Kelly James Clark. *God and the Brain: The Rationality of Belief*. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans. 2019. 232 s.

Kan man identifiera vilka neurofysiologiska processer som är verksamma i religiösa upplevelser och till och med framkalla sådana? Är vi utrustade med särskilda medvetandemekanismer som gynnar uppkomsten av gudstro och andra religiösa trosföreställningar? Och ska vi i sådana fall dra slutsatsen att sådana trosföreställningar endast är inbillningar? Om detta handlar boken *God and the Brain* av den amerikanske filosofen Kelly James Clark.

Den forskningsinriktning som är hans huvudsakliga objekt är den kognitionsvetenskapliga religionsforskningen som studerar religiösa trosföreställningar, erfarenheter och beteenden med utgångspunkt i det mänskliga medvetandets tankeprocesser som resultatet av biologisk evolution. Ett exempel på sådana kognitiva mekanismer är vår känslighet för att upptäcka "agens", vilken tycks vara medfödd eller åtminstone mycket tidigt utvecklad. Det prasslar till i löven och vi anar omedelbart att "någon" är närvarande. Denna mekanism är dock överkänslig så att vi ibland upptäcker agens som inte finns. Detta har fått vissa religionsforskare att dra slutsatsen att gudstro och annan tro på "övernaturliga agenter" är orsakad av otillförlitliga medvetandeprocesser och inte av något som existerar i verkligheten.

Clark är kritisk till denna benägenhet att bortförklara en upplevelse eller uppfattning genom att hänvisa till bakomliggande psykologiska eller fysiologiska mekanismer. Alla våra upplevelser orsakas av stimuli och motsvaras av processer i medvetandet/hjärnan (han använder orden synonymt), men det innebär inte att de alla är inbillningar. Att man på konstlad väg kan framkalla gudsupplevelser innebär endast att dessa specifika upplevelser är illusioner, inte att alla gudsupplevelser är det. Inte heller utgör det bevis för att Gud inte finns, lika lite som

möjligheten att framkalla upplevelsen av ett träd innebär att träd inte finns.

Det kunskapsteoretiska resonemang som Clark för utgår från en kritik av evidentialismen, det vill säga uppfattningen att man bara ska tro på sådant som det finns goda skäl att hålla för sant. Denna är förvisso en rimlig princip inom vetenskapen, men han menar att vi tror på en mängd saker som vi inte kan uppge skäl för, det är åtminstone inte så vi kommit fram till dem. Ta som exempel andras medvetanden. Hur vet jag att de människor som omger mig har medvetande, ett inre liv, att de tänker och upplever saker? Ja, inte är det för att jag resonerat mig fram till det och kan ange skäl för det, eller för att jag genomfört vetenskapliga tester. Det är i stället något jag, liksom minsta barn, intuitivt inser. I själva verket är, enligt Clark, de flesta av våra trosföreställningar av denna intuitiva art, och han utvecklar ett synsätt på rationalitet enligt vilket våra föreställningar bör betraktas som "oskyldiga tills motsatsen bevisas": vi är berättigade att tro det våra kognitiva mekanismer frambringar, det som faller sig "naturligt" för oss, så länge det inte uppstår skäl att tvivla.

För de flesta människor är gudstro en sådan spontan, självklar trosföreställning, menar Clark. Att det finns en gud är något vi bara inser, ingenting vi resonerar oss fram till. Och på samma sätt som när det gäller andras medvetanden är vi rationella i att tro på Guds existens tills vi blir överbevisade om motsatsen. Den teologiska förklaringen är att Gud vill ha en relation till oss människor och därför utrustat oss med en särskild "gudsmeکانism" eller *sensus divinitatis*. Att vi faktiskt är utrustade med en sådan ger numera den kognitionsvetenskapliga religionsforskningen empiriska belägg för.

Om vi är beredda att gå med på att vi bör lita på att våra kognitiva mekanismer i de flesta fall ger oss en något sänär korrekt uppfattning om verkligheten, och om vi går med på att vi är utrustade med något som skulle kunna benämnas en kognitiv gudsmeکانism, bör vi även gå med på att denna (i

de flesta fall) ger oss en (något sänär) korrekt uppfattning om Gud, menar Clark.

Det finns mycket vi inte vet och troligen aldrig kommer att kunna veta. Det händer ofta att vi misstar oss. Vi har alla en tendens att tillskriva den som inte delar våra åsikter och trosföreställningar inte endast felaktigheter utan även bristande rationalitet, men den troende och den icke troende kan vara lika rationella i att tro som de gör utifrån sina utgångspunkter, menar Clark. Boken utmynnar därför i en uppmaning till ödmjukhet inför de människor som hyser trosföreställningar vi själva inte delar.

Boken är pedagogiskt skriven och lättläst för var och en som är intresserad av den så kallade tro-och-vetande-debatten. Texten är kryddad med en mängd konkreta, ofta humoristiskt formulerade exempel. Till det positiva hör också författarens modesta anspråk: att visa att den troende, lika väl som den icke troende, kan vara rationellt berättigad att tro det hen gör.

Trots förtjänsterna har jag ändå viss kritik. För det första bygger Clark i hög grad sin argumentation på religionens ”naturlighet”, men det är tveksamt om religiös tro är så självklar som han vill hävda: att det är lika naturligt att tro på Gud som att tro på andras medvetanden. En annan invändning är att han inte tillräckligt tydligt skiljer mellan olika slags gudsbilder: Gud, gudar, spöken, förfäders andar, demoner och så vidare. Clark gör ingen större skillnad mellan dessa, de är alla uttryck för någon form av gudstro. Men det är tveksamt om de alla är lika rimliga att tro på. Till sist menar jag att det är problematiskt att dra paralleller mellan trosföreställningar om den naturliga världen, såsom andra människors medvetanden, och den övernaturliga, såsom Guds existens. Givet att Gud finns är det bara att förvänta sig att Gud försett oss med tillförlitliga mekanismer för att komma i kontakt med Gud. Ateisten ser dock andra sätt att förklara människors gudstro, och hon behöver inte gå med på att de identifierade mekanismerna är

tillförlitliga i religiösa sammanhang bara därför att de tycks vara det i andra.

*Lotta Knutsson Bråkenhielm
TD, Stockholm*

**Daniel Enstedt & Katarina Plank (red.).
Levd religion: Det heliga i vardagen. Lund:
Nordic Academic Press. 2018. 352 s.**

Denne redigerte boken om hverdagsreligion eller levd religion (“lived religion”) inneholder nitten kapitler som behandler et stort mangfold av temaer. Det de har felles er fokuset på religion i samtiden og som menneskers handlinger. De fleste kapitlene handler om mennesker i Sverige. Kapitlene er interessante for den empiri de presenterer, men de er også ment å illustrere, og fremme, en spesiell tilnærming til studiet av religion som redaktørene fremmer med stor entusiasme. Det er denne tilnærmingen som kalles “hverdagsreligion” eller “levd religion”. I det første kapitlet forklarer de to redaktørene på en dyktig måte hva disse begrepene innebærer. Hverdagsreligion eller levd religion synes hovedsakelig å referere til en sosiologisk diskurs og omfatter mange typer materiale. “Levd religion” oppsto som en fagfornyer og kritisk retning innenfor religionssosiologien og var der rettet mot dominansen av studiet av institusjonell religion. Religionssosiologi har tradisjonelt vært studium av religion i vestlige samfunn, og så å si alle essayene i boken som omhandler hverdagsreligiøsitet, handler om europeere og amerikanere. Boken faller slik innenfor det tradisjonelle religionssosiologiske interessefelt.

Redaktørene kontekstualiserer sin kritikk av deler av religionsvitenskapen på følgende måte: “Det rækker inte att undersöka hur religion framställs i textböcker eller medier (rapporterad religion) eller hur individer eller organisationer framställer sig själva och de traditioner de tillhör (representerad religion). Vi behöver även undersöka levd religion för att få syn på vad människor gör” (s. 10). At enkelte religionsvitere har skrevet om